

Okviri ekološkog ponašanja omladine*

NENAD KARAJIĆ
Filozofski fakultet,
Zagreb

UDK: 316.334.5-053.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 12. travnja 1991.

Na osnovi empirijskog istraživanja provedenog na omladinskoj populaciji autor nastoji uočiti određene dimenzije u domeni ekološkog ponašanja. Grupiranje stavova ispitanika prema predočenim indikatorima otkrilo je tri nezavisna faktora: naturalistički koncept ponašanja, dominaciju čovjeka i tehnicističko nasilje nad prirodom i podršku »zelenoj akciji«.

U drugom dijelu teksta analiziraju se nosioci pojedinih koncepcija u socijalnim zonama njihova pojavljivanja i ukazuje se na moguće redukcionističko shvaćanje ekološke promjene društva.

Suvremena društva danas registriraju ekološku krizu, ne samo kao krizu okoline, već kao globalnu krizu industrijskog društva na osnovama sadašnjih tehnologija i adekvatnih socijalnih odnosa. Osim toga, tendencije objektivnog raspadanja nekih prirodnih resursa bitno su počele ugrožavati ljudsko stanište, što je dovelo do diskusija o potrebi konkretnih društvenih akcija kako bi se zaustavili započeti trendovi divlje kolonizacije prirodne sredine.

Na ovim osnovama, koje sučeljavaju sve aspekte krize, a posebno dovode u vezu ekološki i socijalni kontekst, izrasta u posljednje vrijeme i sve veći interes za ispitivanjem javnog mnijenja o ekološkoj problematiki. U tom smislu, ovo istraživanje¹ zamišljeno je, jednim svojim dijelom, upravo kao pokušaj propitivanja uloge jedne, tradicionalno na prirodu usmjerene, organizacije i njenog članstva u zaštiti prirodne okoline.

Komponente ekološkog ponašanja mladih

Iako u prvom planu ovog istraživanja nije bilo ispitivanje fakticiteta ekološke svijesti² među omladinom, ipak je jedan od zadataka bio usredotočiti se na deskripciju određenih dimenzija ekološke problematike koja se javlja unutar razmišljanja o općim vrijednostima društva. U tom smislu okvire ekološkog ponašanja mladih obuhvaćenih ovim istraživanjem nastojali smo prepoznati razlikujući nekoliko aspekata ili mogućih odnošenja prema ovoj problematiki. Ispitanicima su ponuđene grupe varijabli koje su zahvaćale slijedeće dimenzije:

- percepciju zagađivanja okoline i uništavanja prirode (1)³,
- evaluaciju ekoloških sadržaja (2),
- odnos prema subjektima ekološke zaštite (3),
- ocjenu uloge izviđačke organizacije u rješavanju ekoloških problema (4,5)
- odnos prema prirodi (6-14).

* Rad je napisan u okviru projekta »Socijalnoekološki aspekti razvoja«, a referiran je na znanstvenom skupu »Postsocijalizam i razvoj« 22. 2. 1991. godine u Zagrebu u organizaciji Sociološkog društva Hrvatske.

¹ Okvir izbora teme istraživanja proizašao je iz praktičnih problema izviđačke organizacije u Hrvatskoj. Podaci su prikupljeni u julu i augustu 1989. godine na otoku Obunjanu (Otok Mladosti) i šumskom logorovanju »Gudnoga« na Papuku. Upitnik je primjenjen na manjim skupinama (do 15 u grupi) ispitanika uz asistenciju voditelja istraživanja i dvije suradnice-anketarke. Anketiranje ispitanika do popunjenja planiranog uzorka odvijalo se od siječnja 1990. godine u Zagrebu, Rijeci i Splitu. Završna analiza realizirana je na uzorku od 1028 omladinaca (604 izviđača i 424 neizviđača).

² Cjelovitiji pristup određenju pojma ekološke svijesti vidi u empirijskom istraživanju I. Cifrić, B. Čulig, 1987., Ekološka svijest mladih, ZIO RZ RK SSOH, Zagreb.

³ U zagradama su navedene oznake varijabli u tablici.

Grupiranje stavova ispitanika prema predočenim dimenzijama odredilo je strukturu latentnog prostora u domeni ekološkog odnošenja mladih. Njihovu poziciju u ovom prostoru, gdje se utvrđuju temeljni odnosi međusobne povezanosti manifestnih varijabli nastojali smo detektirati primjenom komponentne analize uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije. Nakon ekstrahiranja glavne komponente su dovedene u poziciju jednostavne strukture Kaiserovim varimax postupkom, a u obzir za interpretaciju i deskripciju faktora uzete su one saturacije koje su u ovoj poziciji imale vrijednost višu od .40 (vrijednost saturacije mogu se kretati u rasponu od -1 do $+1$).

Analiza provedena na 14 upotrebljenih indikatora dala je ukupno tri nezavisne dimenzije (faktora) prema kojima je izvršena redukcija manifestnog prostora ekoloških varijabli (tablica 1). Dobiveni faktori tumače 49% ukupne varijance.

Tablica 1 Varimax struktura indikatora ekološkog ponašanja⁴

	F1	F2	F3
1	-0.099	-0.173	0.483
2	0.144	-0.031	0.807
3	0.213	-0.134	0.747
4	0.211	0.100	0.531
5	0.314	-0.171	0.579
6	0.709	0.189	0.169
7	0.764	-0.159	0.221
8	-0.182	0.747	-0.114
9	0.563	0.317	0.178
10	0.677	-0.203	0.151
11	-0.120	0.767	-0.112
12	0.281	0.488	0.070
13	-0.068	0.711	-0.212
14	0.492	-0.157	0.014
Sig ²	2.453	2.168	2.266
Cronbach	0.592	0.539	0.559

Prvi faktor (oznaka F1) komponiran je od pet varijabli: čovjek mora voljeti prirodu i razumijevati njene zakone (7), čovjek mora poštovati isključivo zakone prirode (6), čovjek i priroda čine jednu cjelinu (10), da bi čovjek preživio mora svoje potrebe potpuno podrediti prirodi (9), očuvanje prirode i očuvanje čovjeka jednako su važni (14). Faktorska varijanca iznosi 2.45, a postotak objašnjene ukupne varijance ovim faktorom iznosi 17,5%.

Kao što vidimo, sadržaj ovih tvrdnji opisuje podređivanje i vezanost čovjeka s prirodom pa se, deskriptivno govoreći, ovaj skup stavova može nazvati **naturalističkim konceptom** u poimanju odnosa prirode i čovjeka. Unutrašnja logika ovog faktora upućuje na pretpostavku da ispitanici koji više prihvaćaju tvrdnje ove dimenzije posjeduju svijest o potrebi podređivanja prirodnim zakonima koji su, u njihovoj percepciji, važniji od ljudskih zakona. U usporedbi s ostalim varijablama evidentno je da indikatori ove dimenzije otkrivaju kako se radi o situaciji

⁴ Oznaka sig² predstavlja varijancu rotiranih faktora, a oznaka Cronbach predstavlja Cronbachovu mjeru pouzdanosti svakog od varimax faktora.

u kojoj se ispitanici u većoj mjeri protive narušavanju ekološke ravnoteže koja bi mogla biti prouzročena sve agresivnijim ophođenjem čovjeka prema prirodi.

Očito je da ispitanici koji konstituiraju ovu dimenziju smatraju da je zahvaćanje čovjeka u prirodne sisteme prešlo njihove granice tolerancije, te da se antropološka pozicija čovjeka danas nalazi izvan i nasuprot prirodnih sistema. Socijalna anticipacija koja proizlazi iz takve čovjekove lociranosti opisuje ekološku krizu prvenstveno kao socijalno prouzročenu, a čovjekovu civilizacijsku djelatnost kao kontraproduktivnu. Utoliko se naturalistički koncept reagiranja na ekološku krizu, unutar kojeg se odgovornost za razdvojenost čovjeka od prirode prebacuje isključivo na čovjeka, može odrediti kao svojevrsni pokušaj reguliranja razvoja socijalne zajednice na ekološko prihvatljiv način kroz interstrukturno »vraćanje prirodi«.

Iz perspektive današnjih saznanja ovakav koncept poimanja odnosa čovjeka i prirode doma se društveno i ekološki neutemeljenim i u tom pogledu često je kritiziran.⁵ Unutar ovog pristupa jasnije je istaknuta samo čovjekova kolonizatorska moć u odnosu na prirodu, kojom je duboko obilježena današnja industrijska epoha, dok se alternative budućih ekoloških strategija u ovim okvirima ne temelje na usvajanju čovjekovog prezentnog »umjetnog« svijeta i svijeta tehnike, nego se oblikuju u već spomenutim pravcima prirodne prisile, pa čak i biološkog determinizma.

Drugi faktor (F2) sadrži slijedeće varijable: čovjek da bi preživio mora iskorištavati prirodu do krajnjih granica (11), čovjek mora nepovratno trošiti prirodu radi povećavanja vlastitog bogatstva (8), za čovjekovu budućnost privredni rast važniji je od zaštite okoline i prirode (13), očuvanje prirode važnije je od očuvanja čovjeka (12). Varijanca ovog faktora je 2.16, a protumačeni postotak ukupne varijance ovim faktorom je 15,4%.

Ako pogledamo sadržaj tvrdnji koje konstituiraju ovu dimenziju, ona će nam se na prvi pogled učiniti nekonzistentnom. Iz konteksta ove komponente vidimo da je ona visoko saturirana sa tri tvrdnje u kojima se iznosi uvjerenje da čovjek može opstati samo uz eksploataciju prirode i tehnološko napredovanje pa se ovaj faktor može okvirno imenovati kao **dominacija čovjeka i tehnicističko nasilje nad prirodom**. Ali uz sve stavove navedena komponenta je saturirana i tvrdnjom koja kontaminira njenu konzistentnost tako što se iznosi načelno suprotan stav da je pitanje očuvanja prirode važnije od čovjekova razvoja.

Kako objasniti dobivenu dimenziju? Ako, naime, polazimo od prve teze da je uočena dimenzija izraz stavova koji podržavaju uvjerenje da je čovjek sa svojom tehnologijom stvaralac bezgraničnih mogućnosti, onda se doima kontradiktornom teza o važnosti očuvanja prirode unutar ovog konceptijskog pristupa. Međutim, čini se da je upravo u ovom rascjepu naznačena mogućnost shvaćanja ovog problema. Izgleda da se radi o koncepciji unutar koje postoje konzistentni stavovi da je iskorištavanje prirode jedini način čovjekova egzistiranja, ali da se, istovremeno prisutna društvena svijest o pogubnom utjecaju čovjeka po prirodu i svijest o njenoj ograničenosti, reflektira na pojedince tako što će oni zauzimajući stav o važnosti očuvanja prirode djelomično rasteretiti sebe individualne odgovornosti zbog njena uništavanja. Drugim riječima, čini se da se radi o svojevrsnoj psihološkoj racionalizaciji nad postuliranim sistemom ponašanja kojeg smo nazvali dominacija čovjeka i tehnicističko nasilje nad prirodom čija je egzistencija unutar pojedinaca, dok je stav o važnosti očuvanja prirode rezultat selekcijskog socijalnog pritiska proizišlog kroz interpersonalno ponašanje i ima ideološki karakter kod pripadnika ove koncepcije.

Prema tome, čini nam se da je za predstavnike ove koncepcije u poimanju odnosa čovjeka i prirode izvjesno, prije svega, tretiranje prirode kao datog objekta za iskorištavanje.

⁵ Neke elemente za kritiku vidi u I. Cifrić, 1989., Socijalna ekologija, Globus, Zagreb, str. 229-237.

Treći faktor (F3) sastoji se od pet varijabli: evaluacije ekoloških sadržaja (2), odnosa prema subjektima ekološke zaštite (3), procjene uloge izviđačke organizacije u rješavanju ekoloških problema (5,4), percepcije zagađivanja okoline i uništavanja prirode (1). Varijanca ovog faktora je 2.26, a postotak ukupno objašnjene varijance ovim faktorom je 16,1%.

Pogledamo li pažljivije sadržaj ovih tvrdnji, zamjetit ćemo da se ispitanici unutar njih jasnije određuju u podržavanju ekološke problematike premda u ovoj dimenziji nemamo uvid u motivacijske komponente zauzimanja njihovih stavova. Dakle, iako nemamo apostrofirano isticanje ličnog angažmana pojedinaca u rješavanju ekološke problematike, možemo zaključiti kako se radi o dimenziji čije tvrdnje skiciraju način mišljenja mladih koji okvirno možemo zvati **podrška »zelenoj akciji«**. Radi se naprosto o faktoru koji opisuje koncept unutar kojeg omladinci percipiraju i prepoznaju ekološku problematiku pa s tog stanovišta i podržavaju akcije koje proizlaze iz šireg koncepta-ekološkog problematiziranja razvoja društva.

Nosioci koncepcija

Kao što smo vidjeli, faktorskom analizom na glavne komponente manifestnih varijabli iz domene ekološkog ponašanja mladih ekstrahirana su tri faktora prvog reda. Budući da su konstante među varijablama koje otkrivamo ovom analizom samo globalne naznake međusobnih relacija i principa spajanja varijabli unutar faktora, potrebno je primijeniti i analizu koja služi kao osnova za pokušaj lociranja nosioca pojedinih koncepcija. U tu svrhu primijenili smo analizu varijance na poduzrocima koji su pokazali dodatne specifičnosti komponenti stavova u domeni ekološkog ponašanja omladine.

Na faktoru naturalističkog poimanja odnosa čovjeka i prirode (F1) od devet upotrebljenih nezavisnih varijabli (regija, spol, dob, nacija ispitanika, nacija oca, nacija majke, članstvo u izviđačima, izviđačka aktivnost, izviđačke funkcije) pokazala se značajnom ($F=5.316$, $df_1=1$, $df_2=1026$) samo razlika između članova i nečlanova izviđačke organizacije.

Kontrastiranje ovih dviju grupa ispitanika ukazuje da su izviđači u većoj mjeri skloni zastupati naturalistički koncept u odnosu čovjeka i prirode nego što ga prihvaćaju mladi izvan izviđačke organizacije. Iako na osnovu zauzimanja stavova ove vrste ne možemo tvrditi da mladi posjeduju svijest o rješavanju ekoloških problema, čini se da dio ispitanika koji pripada izviđačkoj organizaciji iskazuje poželjnost o stanovitom »povratku prirodi« kao konceptualnom rješenju za nagomilane ekološke probleme (ono što nismo utvrdili je da li se mladi pri zauzimanju ovih stavova rukovode dobrom obavještenošću o rješavanju problema ili se radi o romantičarskom bijegu iz svakodnevnice).

Na faktoru dominacija čovjeka i tehnicističko nasilje nad prirodom (F2) od upotrebljenih devet nezavisnih varijabli tri su dale statistički značajne razlike. S obzirom na dob ispitanika značajna je razlika ($F=8.58$, $df_1=4$, $df_2=1023$) između najmlađih i svih ostalih dobnih grupa pri čemu upravo najmlađi daju najjaču podršku ovom konceptu dok se ostali distanciraju od njega. Jasno je da je ovakav okvir zauzimanja stava mladih ispitanika uveliko prouzročen nedovoljnim iskustvom u kognitivnom tumačenju ekoloških problema i stanovitom neosvještenošću o aktualnoj društvenoj problematici. Dalje, značajno se razlikuju ($F=6.70$, $df_1=1$, $df_2=1026$) izviđači od neizviđača i aktivni od neaktivnih ($F=6.26$, $df_1=1$, $df_2=1026$). Kontrastiranje ovih grupa pokazuje da su navedeni koncept spremniji podržati izviđači i to oni koji se izjašnjavaju kao aktivni.

Ovi nas rezultati ujedno upoznaju sa tendencijom da oba gore navedena faktora imaju veću podršku među izviđačkom omladinom nego što je imaju među ostalim ispitanim omladincima, što istovremeno znači da unutar izviđačke organizacije koegzistiraju najmanje dva

oprečna koncepta u domeni razmišljanja o ekološkoj problematici i načinima ekološkog ponašanja. Ako se na osnovu rangiranja aritmetičkih sredina poduzoraka može govoriti o tendencijama onda se u pozadini navedenih koncepcija djelomično prepoznaju i njihovi nosioci. Tako se kao značajniji zastupnici stanovitog »povratka prirodi« na konceptualnoj razini pojavljuju ženski ispitanici, te dobne kategorije najmlađih ispitanika i onih starijih od 20 godina. S druge strane, način ponašanja koji smo izdiferencirali kao nasilan odnos prema prirodi zastupljen je u većoj mjeri među muškim ispitanicima najmlađe dobne grupe.

Na faktoru podrške »zelenoj akciji« (F3) od devet upotrebljenih nezavisnih varijabli nijedna nije pokazala statistički značajne razlike među kontrastiranim grupama. Ipak na osnovu rangova aritmetičkih sredina mogu se nazrijeti nosioci ove koncepcije. Zastupnici ove dimenzije su češće ženski ispitanici, zatim stariji od 19 godina, te izviđači i oni koji imaju funkcije.

Zaključne napomene

Uključujući u ovo istraživanje blok varijabli koje su se odnosile na ekološko ponašanje mladih namjera nam je bila saznati nešto više o slijedećim grupama problema:

- a) ispitati percepciju zagađivanja okoline i uništavanja prirode u zadnjih pet godina,
- b) istražiti stupanj zainteresiranosti za ekološku problematiku,
- c) ispitati da li mladi doživljavaju sebe i svoju organizaciju kao potencijalne društvene subjekte u rješavanju ekoloških problema,
- d) ustanoviti odnos mladih na relaciji čovjek-priroda.

Navedene probleme moglo se obraditi na bazi jednostavnog utvrđivanja rasprostranjenosti svake od navedenih pojava, međutim, u okvirima ovog rada, odlučili smo se za složenije aspekte spoznaje postupcima multivarijantne analize.

Provedena analiza detektirala je tri nezavisne latentne dimenzije u području ekološkog odnošenja mladih: naturalizam, dominaciju čovjeka i tehnicističko nasilje nad prirodom, te podršku »zelenoj akciji«.

Sumirajući dobivene rezultate moglo bi se zaključiti da je omladina generalno svjesna sve većih opasnosti ekološke krize i izrazito zainteresirana za podršku svih vrsta inicijativa za prevladavanje takvog stanja, što je naročito prepoznatljivo unutar latentne strukture varijabli okvirno nazvane podrška »zelenoj akciji«. Međutim, postojanje druge dvije dimenzije upozorava da reagiranje mladih na fakticitet zagađenja i uništavanja prirode nije nužno utemeljen na ekološko zadovoljavajući način, naprotiv, postoji opasnost redukcionističkog reagiranja na rješavanje ekološke problematike. Opravdano je za pretpostaviti da je registrirani redukcionizam izraz nedovoljne informiranosti mladih o specifičnostima kroz koje se manifestira ekološka kriza kao kriza globalne zajednice. Prema tome, ako interpretirane primjere pokažemo kao test empirijskog odnosa na relaciji čovjek-priroda, čini se da organizacija mladih kao što je izviđačka organizacija ima realne šanse za zadobijanje novih zona djelovanja u promicanju ekoloških tema sukladnih urbanom obrascu života, kao prepoznatljivom realitetu unutar kojeg se najčešće kreću interesi ispitivane omladinske populacije.

LITERATURA

- Capra, F. and Spretnak, C., *Green Politics*, E. P. Dutton, INC, New York 1964.
Cifrić, I. i Čulig, B., *Ekološka svijest mladih*, ZIO CDD SSOH, Zagreb 1987.
Cifrić, I., *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb 1989.
Cifrić, I. (urednik), *Društvo i ekološka kriza*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1988.

Cifrić, I. (urednik), *Ekološke dileme*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1989.

Levkov, Lj. (urednik), *Ekološka dječja psihologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1985.

Marksizam u svetu, Godina XIV 1987., br. 5-6.

Marksizam u svetu, Godina XIV 1987., br. 9-10.

A FRAMEWORK FOR THE ECOLOGICAL BEHAVIOUR OF THE YOUTH

NENAD KARAJIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

Based on a survey conducted on a population of youths, an attempt is made to discover certain dimensions within the domain of ecological behaviour. In the grouping of the respondents' attitudes according to the indicators presented, three independent factors have been extracted: the naturalistic behavioural concept; the domination of man and the technocratic violence over nature; and the support of the »Green Action«.

In the second part of the text analysed in their social zones of appearance are the bearers of certain conceptions and also indicated is the possible reductionist viewpoint of the ecological transformation of society.